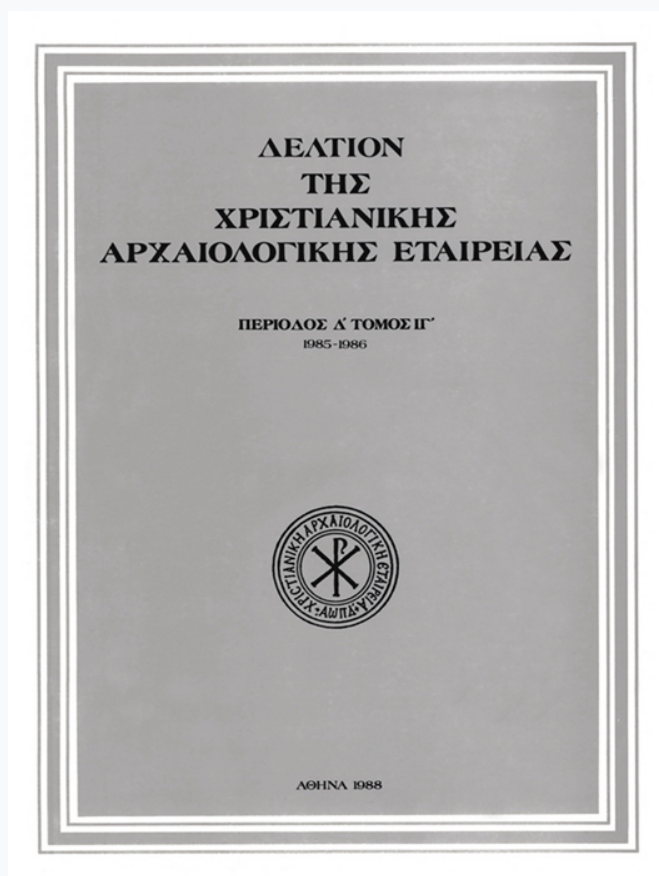

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 13 (1988)

Δελτίον ΧΑΕ 13 (1985-1986), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Μαρίνου Καλλιγά (1906-1985)

Το σπίτι του Λάσκαρη στο Μυστρά

Αλέξανδρος ΚΑΛΛΙΓΑΣ, Χάρις ΚΑΛΛΙΓΑ

doi: [10.12681/dchae.994](https://doi.org/10.12681/dchae.994)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΑΛΛΙΓΑΣ Α., & ΚΑΛΛΙΓΑ Χ. (1988). Το σπίτι του Λάσκαρη στο Μυστρά. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 13, 261-278. <https://doi.org/10.12681/dchae.994>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Το σπίτι του Λάσκαρη στο Μυστρά

Αλέξανδρος ΚΑΛΛΙΓΑΣ, Χάρις ΚΑΛΛΙΓΑ

Δελτίον ΧΑΕ 13 (1985-1986), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
Μαρίνου Καλλιγά (1906-1985) • Σελ. 261-278

ΑΘΗΝΑ 1988

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΛΑΣΚΑΡΗ ΣΤΟ ΜΥΣΤΡΑ

Μέσα στο χώρο του έρειπωμένου Μυστρά, όχι μακριά από τη Μητρόπολη, ξεχωρίζει η φυσιογνωμία του σπιτιού «ὅπερ ὅλως αὐθαιρέτως ἢ παράδοσις ὀνομάζει σπίτι τοῦ Λάσκαρη ἢ τῶν Λασκάρων», ὅπως γράφει ὁ Ὁρλάνδος¹ (Εἰκ. 1).

Στίς δημοσιεύσεις του γιά τό Μυστρά ὁ Ὁρλάνδος τό περιγράφει ὡς ἕνα διώροφο σπίτι, τό ἰσόγειο τοῦ ὁποῖου ἦταν ἀνοιχτός σταῦλος, ὁ πρῶτος ὄροφος ἴσως ἀποθήκη καί ὁ δεύτερος κατοικία, ὅπου βρισκόταν καί ὁ τρίκλινος. Ἡ ἀνάλυσή του, ὅπως καί ὅσων ἄλλων ἀσχολήθηκαν μέ τό θέμα, περιορίζεται σέ ἕνα μόνο τμήμα τοῦ έρειπωμένου συγκροτήματος, τό στενόμακρο τμήμα μέ τό χαρακτηριστικό ἡλιακό μέ τά τοξύλλια καί τά φουρούσια, πού προεξέχει ἀπό τήν ἐπιμελημένη πρόσοψη² (Εἰκ. 2). Τό συγκρότημα ὅμως περιλαμβάνει καί ἕνα τμήμα ἴσης περίπου ἐπιφάνειας πρὸς Ν. καί ἴσως ἄλλη μιά πτέρυγα στή βορειοδυτική γωνία³. Γιά τό νότιο τμήμα ὁ Ὁρλάνδος σημειώνει ὅτι προσκολλήθηκε ἀργότερα στό βόρειο, πού θεωρεῖ ὅτι ἦταν ἀρχικό, ὅτι καί αὐτό εἶχε ἡλιακό μέ φουρούσια καί ὅτι θά ἀνῆκε σέ κάποιο στενό συγγενή. Δέν τό θεωροῦσε ἐπομένως πολύ νεότερο, χωρίς ὅμως νά χρονολογεῖ μέ περισσότερη ἀκρίβεια τίς δύο φάσεις⁴. Λεπτομερής ἐξέταση τοῦ συγκροτήματος ἀποκάλυψε ὅτι οἱ φάσεις, ἀπό τίς ὁποῖες πέρασε γιά νά καταλήξει στή μορφή πού τό βλέπουμε σήμερα, ἦταν περισσότερες ἀπό δύο καί ὅτι ἡ ἐξέλιξη ἀκολούθησε κάπως διαφορετικό δρόμο⁵.

ΠΡΩΤΗ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΤΑΘΜΗ

Ἡ χαμηλότερη στάθμη περιλαμβάνει τρεῖς παράλληλους καί ἴσου περίπου μήκους χώρους (Εἰκ. 5). Ἄλλα κτίσματα ἦταν ἄλλοτε προσκολλημένα πρὸς Β. καί πρὸς Ν. καί ὅλα ἔβλεπαν πρὸς τό σημερινό μονοπάτι πού πρέπει νά ὑπῆρξε σημαντικός δρόμος τοῦ μεσαιωνικοῦ οἰκισμοῦ. Στήν πρόσοψη διακρίνονται παλαιότερες γενέσεις θόλων (Εἰκ. 4, 6). Ὁ νοτιότερος ἀπό τοὺς τρεῖς χώρους καλύπτεται ἀπό ἕνα στενό θόλο ἡμικυλινδρικής διατομῆς, ὅπως τῶν διαβατικῶν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι δύο ἀπό ἕνα σύστημα χαμηλωμένων θόλων καί σταυροθολίων, μέσω τῶν ὁποίων καί συνδέονται μεταξύ τους. Τά ἐξωτερικά περιθώρια τῶν ἀνοιγμάτων τοῦ κεντρικοῦ χώρου ἔχουν συμπληρωθεῖ πρόσφατα, ἐσωτερικά ὅμως διασώζονται τά ἀρχικά τοξωτά τους ὑπέρθυρα (Εἰκ. 7). Ὁ θόλος πού καλύπτει τό χώρο κρύβει λίγο τό ἕνα ἀπό αὐτά. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ κάλυψη τῶν δύο χώρων, πού συνδέονται μέ τό σύστη-

μα θόλων καί σταυροθολίων, ἦταν ἀρχικά διαφορετική⁶. Δέν εἶναι σαφές πῶς καί ἂν ἔκλεινε ὁ βορειότερος χώρος πρὸς τό δρόμο. Ἀνωμαλίες καί ἀρμοί στήν ἐπιφάνεια τοῦ θόλου κοντά στήν πρόσοψη ἀποτελοῦν ἐνδείξεις ὅτι ἴσως ὑπῆρχε ἐξωτερικός τοῖχος διαμορφωμένος ὅπως στό διπλανό χώρο (Εἰκ. 8). Οἱ θόλοι καί τά σταυροθόλια, ἀπό ἀργολιθοδομή μέ παχύ κονίαμα, δέν εἶναι οὔτε πολύ ἐπιμελημένοι οὔτε πολύ αὐστηρῆς γεωμετρίας.

Στή δεύτερη στάθμη ἡ διάκριση ἀνάμεσα στό βόρειο καί τό νότιο τμήμα εἶναι σαφής (Εἰκ. 9). Τό βόρειο ἀποτελεῖται ἀπό μιά σειρά σταυροθόλια, ὅπως τῆς

* Εὐχαριστοῦμε θερμά τή Ρ. Ἐτζεόγλου, πού ὡς προϊσταμένη τῆς Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Μυστρά μᾶς ἀνέθεσε τό 1971 τή μελέτη τοῦ ἡλιακοῦ τοῦ Λάσκαρη, μέ σκοπό τήν ἀναστήλωσή του, ἀπό τήν ὁποία καί προέκυψε τό ἄρθρο αὐτό. Ἐπίσης εὐχαριστοῦμε τήν Αἰμ. Μπακούρου, προϊσταμένη τῆς 5ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Σπάρτης, πού ἐπέτρεψε τήν ἀποτύπωση ὁλόκληρου τοῦ σπιτιοῦ, τόν καθηγητή Χ. Μπούρα, στά μαθήματα ἐμβάθυνσης τοῦ ὁποῖου, στό ΕΜΠ, παρουσιάστηκε τό ὑλικό αὐτό, τό δρ. R. Cormack καί τήν Ἀγγλική Ἀρχαιολογική Σχολή γιά τήν ἄδεια δημοσίευσης τῶν σχεδίων τοῦ W. George. Οἱ ἀπόψεις σχετικά μέ τόν ἡλιακό καί τά φουρούσια παρουσιάστηκαν καί στό Τοπικό Συνέδριο πού ὁργάνωσε στοὺς Μολάους ἡ Ἑταιρεία Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν τόν Ἰούνιο τοῦ 1982.

1. Ἀ. Κ. Ὁρλάνδος, Τά παλάτια καί τά σπίτια τοῦ Μυστρά, ΑΒΜΕ Γ' (1937), σ. 109.

2. Ὁρλάνδος, ὁ.π., σ. 109-113. A. C. Orlandos, Quelques notes complémentaires sur les maisons paléologuiniennes de Mistra, Art et Société à Byzance sous les Paléologues, Venise 1971, σ. 75-82, passim, ἰδ. 78 καί εἰκ. 3, 5, 12 (τό ἴδιο ἄρθρο ἑλληνικά, ΛακΣπ Β' (1975), σ. 77-84). Adolf Struck, Mistra. Eine mittelalterliche Ruinenstadt, Wien-Leipzig 1910, σ. 112. G. Velenis, Wohnviertel und Wohnungsbau in den byzantinischen Städten, Wohnungsbau im Altertum, 3, Berlin 1978, σ. 230-235. Ὁ Gabriel Millet, Monuments byzantins de Mistra, Paris 1910 (Εἰκ. 5.1Ε), δημοσιεύει τήν κάτοψη ὁλόκληρου τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Λάσκαρη, χωρίς ὅμως νά προσδιορίζει ὅτι πρόκειται γι' αὐτό.

3. Δέν ἀναφέρεται καθόλου ἀπό τόν Ὁρλάνδο οὔτε σημειώνεται στήν εἰκ. 5.1Ε τοῦ Millet.

4. Ὁρλάνδος, ὁ.π., σ. 113, εἰκ. 101, σ. 111. Πρβλ. καί σ. 92.

5. Ἀρχικά, τό φθινόπωρο τοῦ 1971 καί τήν ἀνοιξη τοῦ 1972, ἔγιναν μετρήσεις μόνο στά τοξύλλια, τά φουρούσια καί τμήμα τῆς πρόσοψης, καί γιά τό σκοπό αὐτό κατασκευάστηκε εἰδική σκαλωσιά. Ἡ ἀποτύπωση τοῦ συγκροτήματος ἔγινε τό 1984. Ἀνάμεσα στό 1973 καί τό 1984 κατέρρευσε τό τέταρτο φουρούσι ἀπό ἀριστερά, τοῦ ὁποῖου καί οἱ τρεῖς λίθοι ἦταν κομμένοι (Εἰκ. 13 καί 21).

6. Ἐπιβεβαίωση τῆς προσθήκης ἀποτελοῦν διάφοροι ἀρμοί μεταξύ τῆς θολωτῆς κατασκευῆς καί τῶν παλαιότερων τοίχων. Γιά τά διαβατικά, βλ. Ὁρλάνδος, ὁ.π., σ. 60 καί Orlandos, ὁ.π., σ. 76-77.

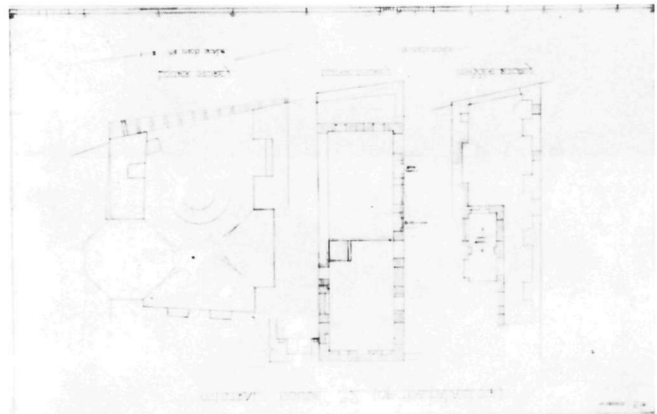
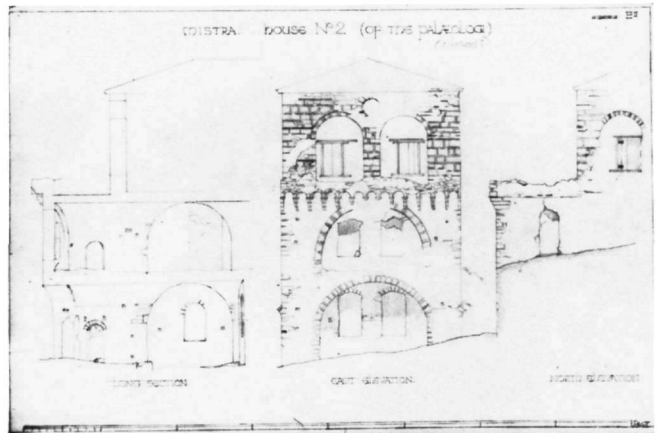
Εἰκ. 1. Σπίτι τοῦ Λάσκαρη. Γενική ἄποψη ἀπό τὰ ἀνατολικά (φωτ. 1973).

πρώτης στάθμης, πού πατούν σέ βαρείς πεσσούς και άγκαλιάζουν σέ σχήμα Γ ένα θολωτό κτίσμα, τόν ανατολικό τοίχο του οποίου καλύπτουν έν μέρει. Τά σταυροθόλια στηρίζονται, μέ όχι πολύ κομψό τρόπο, στό βορινό τοίχο του θολωτού κτίσματος. Ο θόλος του, αρκετά κακής κατασκευής, φαίνεται έν μέρει ξαναχτισμένος. Φέρει εγκάρσια ενισχυτικά τόξα και πρόσ Ν. τυφλά τόξα, ένω άλλη σειρά τόξων ανοιγόταν πρόσ τά σταυροθόλια. Τμήμα του θολωτού κτίσματος κλείστηκε σέ μεταγενέστερη εποχή⁷ (Εικ. 10, 12).

Κάτω από τό δυτικότερο σταυροθόλιο προεξέχει ή γωνία ενός παλαιότερου κτίσματος. Από τά δύο ανοίγματα πού διακρίνονται στό βορινό τοίχο τό δυτικότερο, άν και αλλοιωμένο, αντιστοιχεί στή θέση της αρχικής πόρτας, γιατί μέσα στόν τοίχο σώζεται ή μακριά τρύπα γιά τήν άμπάρα. Τό άλλο άνοιγμα αποτελεί νεότερη μετασκευή μιās κόγχης, όπως αυτή πού διασώζεται στόν ίδιο τοίχο.

Στόν ανατολικό τοίχο εμφανίζεται έξωτερικά ένα μεγάλο τόξο, κατασκευασμένο από πώρινους θολίτες πού εναλλάσσονται μέ δύο πλίνθους (Εικ. 13). Η κατασκευή του ήταν συνδυασμένη μέ τήν κατασκευή ενός σύνθετου ανοίγματος, ίχνη του οποίου, δηλαδή οί άκραίοι κατακόρυφοι λαμπάδες και τμήμα των ήμικυκλικών υπερθύρων, διακρίνονται έσωτερικά⁸ (Εικ. 8, 11). Τό κομμάτι ανάμεσα στους δύο λαμπάδες έχει συμπληρωθεί μεταγενέστερα και περιλαμβάνει και τά δύο ορθογωνικά παράθυρα πού εμφανίζονται στην πρόσοψη. Από τά υπέρθυρά τους και ως τό κλειδί του τόξου της πρόσοψης έχει προστεθεί ένα κομμάτι τοίχου γιά νά στηρίξει πρόχειρα τό ψηλότερο τμήμα της (Εικ. 13). Πώς ακριβώς ήταν διαμορφωμένη αρχικά ή πρόσοψη δέν είναι έντελώς βέβαιο. Θά πρέπει νά υποθέσουμε ότι υπήρχε τριπλό άνοιγμα, δηλαδή έκτός από τά δύο άκραία πού σώζονται τά ίχνη τους και ένα κεντρικό, λίγο ψηλότερο, ή κάποιος στρογγυλός φεγγίτης, γιατί άν τό μεσαίο κομμάτι ήταν κλεισμένο μέ τοίχο δέν θά είχε καταρρεύσει. Όπως θά δοΰμε ή καταστροφή οφείλεται στό χάντρωμα των φουρουσιών πού φέρουν τά τοξύλλια του ήλιακού και τόν τραυματισμό από τήν κατασκευή αυτή και του τόξου και της πρόσοψης.

Όπως στην πρώτη στάθμη έτσι και στή δεύτερη τά σταυροθόλια δέν ανήκουν στην αρχική κατασκευή, όπως αποδεικνύεται από τό γεγονός ότι ή θολωτή κατασκευή δέν δένει μέ τόν έξωτερικό τοίχο και καλύπτει έν μέρει τό υπόλειμμα του ενός παραθύρου πρόσ τήν Ανατολή, ότι διακρίνονται καθαρά άρμοί μεταξύ πεσσών και παλαιότερων τοίχων, ότι καλύπτονται έν μέρει όπές ικριωμάτων στους παλαιότερους τοίχους και ότι οί όπές των ικριωμάτων των νεότερων κατασκευών σταματούν στην επιφάνεια των παλαιότερων τοίχων.

Εικ. 2-3. Σπίτι του Λάσκαρη. Δύο κατόψεις, τομή και όψη. Αποτύπωση του Walter S. George, μεταξύ του 1906 και του 1915

Τό νότιο τμήμα της δεύτερης στάθμης περιλαμβάνει ανατολικά ένα χώρο πού καλυπτόταν άλλοτε μέ σταυροθόλια, πού έχουν καταρρεύσει κατά τό μεγαλύτερο μέρος τους, ένα από τά όποια τόν συνέδεε μέ τό βόρειο τμήμα. Η αρχική μορφή των ανοιγμάτων του ανατολικού τοίχου είναι άγνωστη, όπως και τό άν είχε ανοίγματα ό νότιος τοίχος (Εικ. 14). Ένα μεγάλο μέρος του δυτικού τοίχου υπήρξε αρχικά έξωτερικός τοίχος ενός ξεχωριστού επιμήκους κτίσματος πού

7. Ο Όρλάνδος στην κάτωψη, δ.π., εικ. 101, σ. 111, δέν σημειώνει σωστά τά ανοίγματα του θολωτού κτίσματος.

8. Ο Όρλάνδος θεωρούσε ότι υπήρχε αρχικά κιγκλιδωτό άνοιγμα πρόσ τά έξω, δ.π., σ. 109, εικ. 102, σ. 112. Ο Βελένης παρατήρησε τήν ύπαρξη των υπολειμμάτων του αρχικού κουφώματος και σχεδίασε, πάνω στό σχέδιο του Όρλάνδου, δύο παράθυρα, θεωρώντας ότι τό μεσαίο κομμάτι ήταν κλειστό (Velenis, δ.π., εικ. 4b, σ. 233).

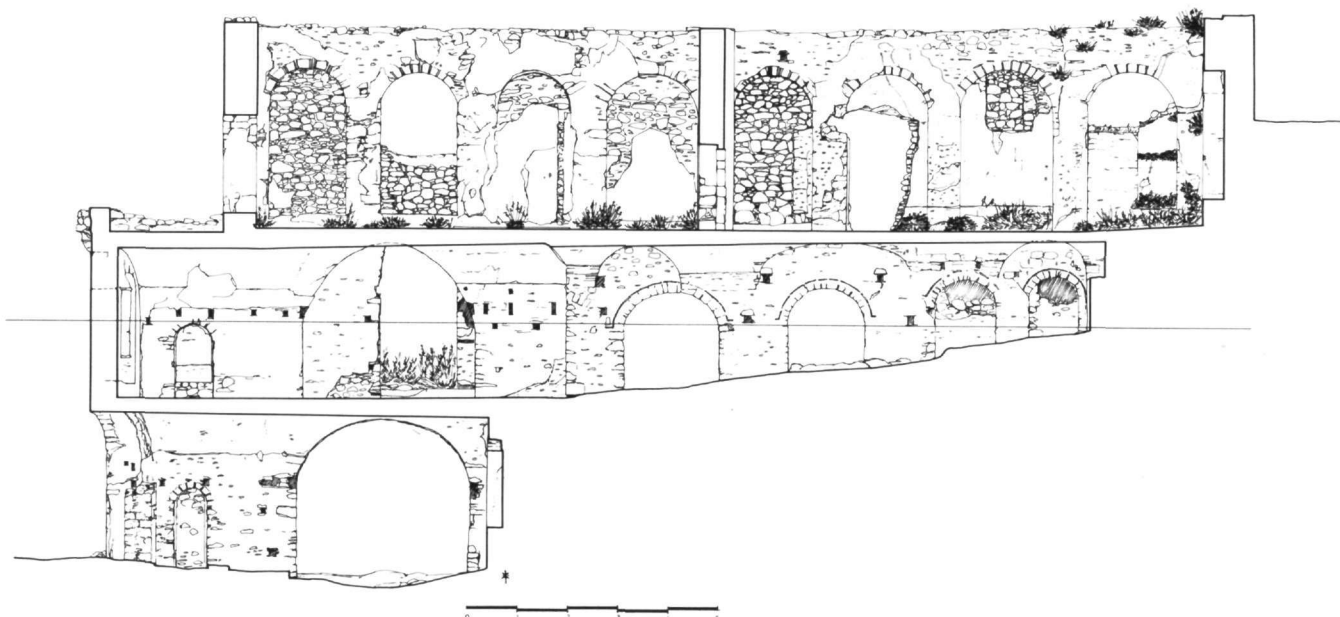
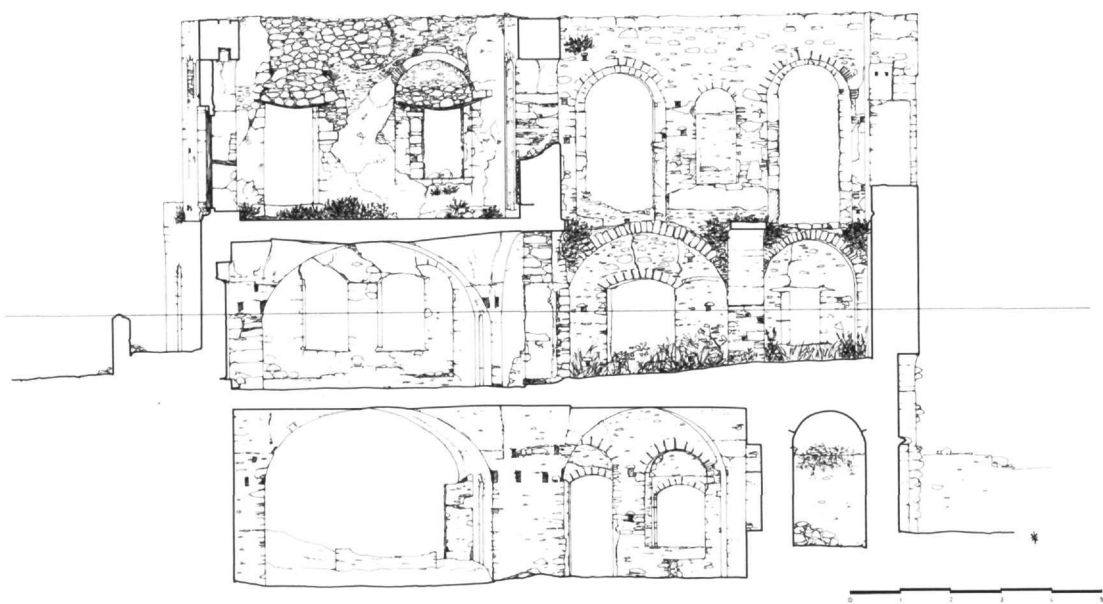
προχωρεί δυτικότερα. Ἡ μία εξωτερική γωνία του, ἡ νοτιοανατολική, διακρίνεται καθαρά πάνω στὸν τοῖχο, ἐνῶ ἡ ἄλλη καλύπτεται ἀπὸ τὰ σταυροθόλια (Εἰκ. 9). Τὸ κτίσμα αὐτὸ ἦταν ἀρχικὰ μιά στενομέτωπη διώροφη αὐτοτελὴς κατοικία, μὲ λίγα ἀνοίγματα καὶ κόγχες στοὺς τοίχους, ἐνός τύπου διαδεδομένου στὸ Μυστρά⁹.

Ἴσως ἡ κάτω στάθμη νὰ συνδεόταν μέσω μιᾶς τοξωτῆς πόρτας μὲ τὸ θολωτὸ κτίσμα τοῦ βόρειου τμήματος, τὸ δῶμα τοῦ ὁποίου χρησιμοποιοῦσαν πιθανόν γιὰ ἐξώστη. Ἡ κατασκευὴ τῶν τοίχων, τὰ ἀρμολογήματα καὶ οἱ λεπτομέρειες τοῦ τμήματος αὐτοῦ διαφέρουν αἰσθητὰ ἀπὸ τοῦ ὑπόλοιπου συγκροτήματος (Εἰκ. 15).

Ἐνα ἀκόμη ξεχωριστὸ κτίσμα, πολὺ μικρῶν διαστάσεων καὶ πολὺ ἀλλοιωμένο σήμερα, ἐνσωματώθηκε στὸ νότιο τμήμα τοῦ συγκροτήματος. Στούς τοίχους του διακρίνουμε δύο παράλληλους ἄρμους σάν ξυλοδεσιές (Εἰκ. 4).

ΤΡΙΤΗ ΣΤΑΘΜΗ

Ὁ ἡλιακὸς καὶ ἡ μεγάλη ἐνιαία αἴθουσα, πού ἔχει διαστάσεις 19×5 μ., καταλαμβάνουν τὸ βόρειο τμήμα τοῦ συγκροτήματος (Εἰκ. 16). Τὴν αἴθουσα στολίζουν οἱ τοξοστοιχίες πού τὴν περιβάλλουν, μὲ ὀκτὼ τόξα σὲ κάθε μακριὰ πλευρά, τρία στὴ δυτική, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ κεντρικὸ ἔχει μετατραπεῖ σὲ τζάκι σὲ νεότερη ἐποχὴ, καὶ δύο στὴν ἀνατολική, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἕνας στρογγυλὸς φεγγίτης¹⁰ (Εἰκ. 17, 18, 20). Ἡ κατασκευὴ τῶν τόξων εἶναι μεικτὴ, μὲ μέτωπα ἀπὸ λίθους ἢ πωρολίθους

9. Ὁ Ὀρλάνδος δὲν τὸ περιλαμβάνει ἐν τούτοις ἀνάμεσα στοὺς τέσσερις τύπους σπιτιῶν πού προτείνει (Ὀρλάνδος, δ.π., εἰκ. 45, σ. 55 καὶ Orlandos, δ.π., σ. 75 καὶ εἰκ. 1). Πρβλ. Ch. Bouras, *Houses in Byzantium*, ΔΧΑΕ, περ. Δ' τ. ΙΑ' (1982-83), σ. 18-19 καὶ εἰκ. 12-13.

10. Ἡ στέγη κατὰ τὴν τουρκοκρατία εἶχε μετατραπῇ ἀπὸ δίριχτη σὲ τρίριχτη ἢ τετράριχτη, Orlandos, δ.π., εἰκ. 12. Ὁ διαχωριστικός τοῖχος ἀποτελεῖ ἐπίσης μετασκευὴ τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας.

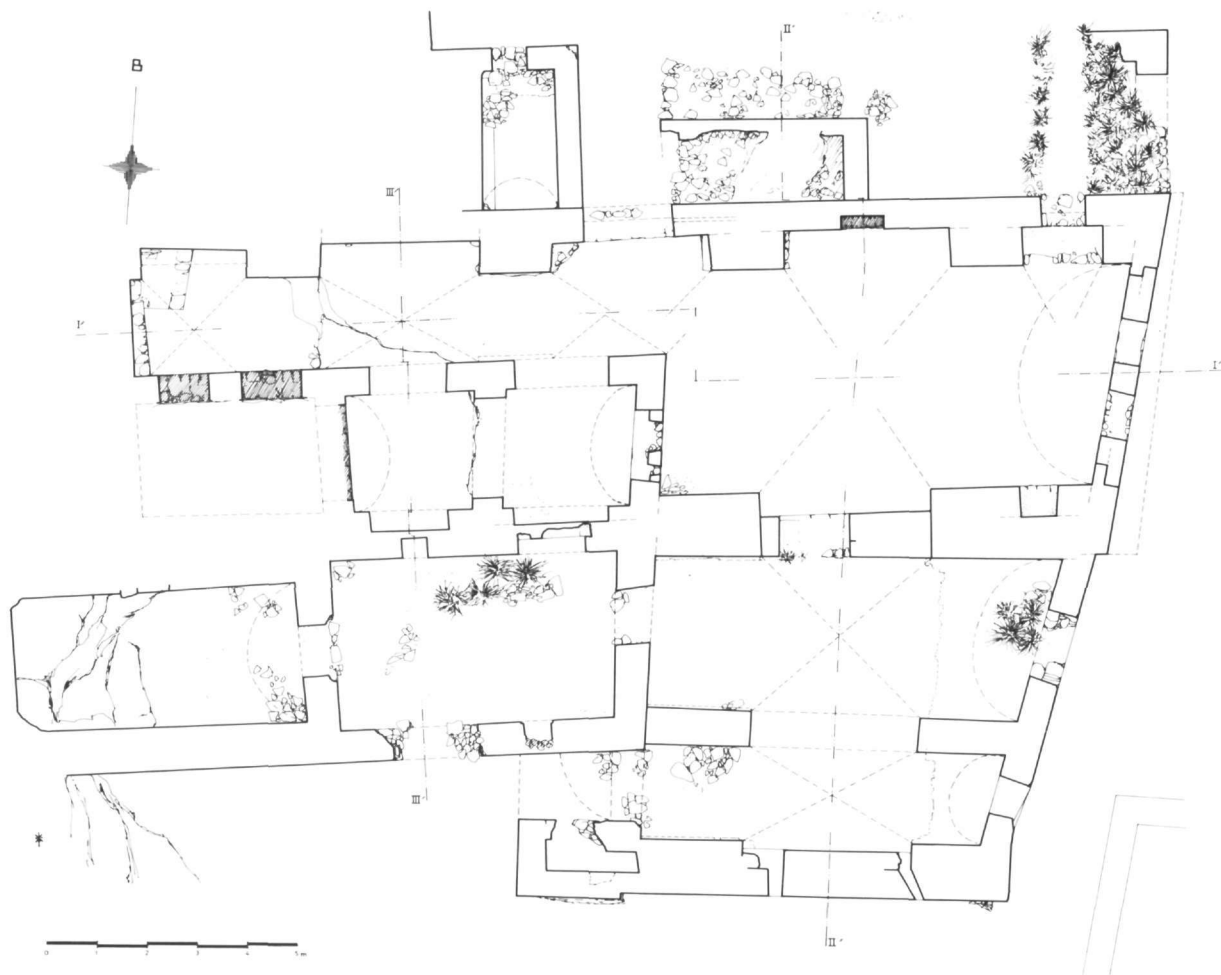
Εἰκ. 4. Σπίτι τοῦ Λάσκαρη. Ἡ νότια ὄψη.

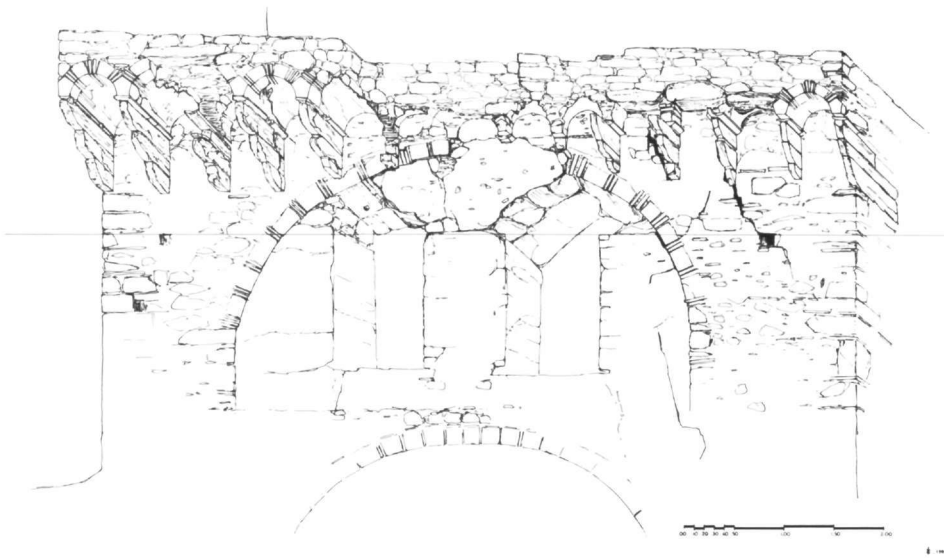
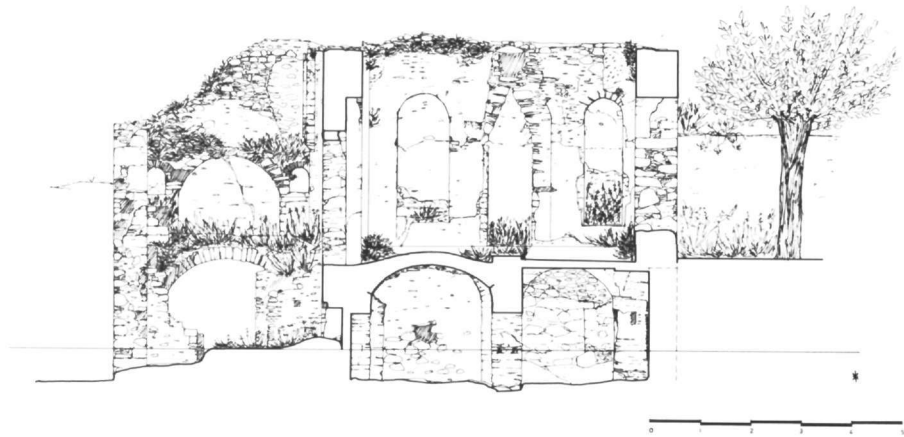
Εἰκ. 5. Σπίτι τοῦ Λάσκαρη. Πρώτη στάθμη. Κάτοψη.

Εἰκ. 6. Σπίτι τοῦ Λάσκαρη. Τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς πρόσοψης

Εἰκ. 7. Σπίτι τοῦ Λάσκαρη. Τομὴ II-II'

Εἰκ. 8. Σπίτι τοῦ Λάσκαρη. Τομὴ I-I'

- Είκ. 9. Σπίτι του Λάσκαρη. Δεύτερη σταθμή. Κάτοψη
 Είκ. 10. Σπίτι του Λάσκαρη. Δεύτερη στάθμη. Σταυροθόλια
 καί τόξα του θολωτού κτίσματος.
 Είκ. 11. Σπίτι του Λάσκαρη. Δεύτερη στάθμη. Βόρειο τμήμα.
 'Ανατολικός τοίχος.
 Είκ. 12. Σπίτι του Λάσκαρη. Τομή III-III'
 Είκ. 13. Σπίτι του Λάσκαρη. Τοξύλλια καί φουρούσια της
 πρόσοψης. 'Αξονομετρικό
 Είκ. 14. Σπίτι του Λάσκαρη. Δεύτερη στάθμη. Νότιο τμήμα.
 Σταυροθόλια καί ανοίγματα, πρὸς τὰ ἔξω.

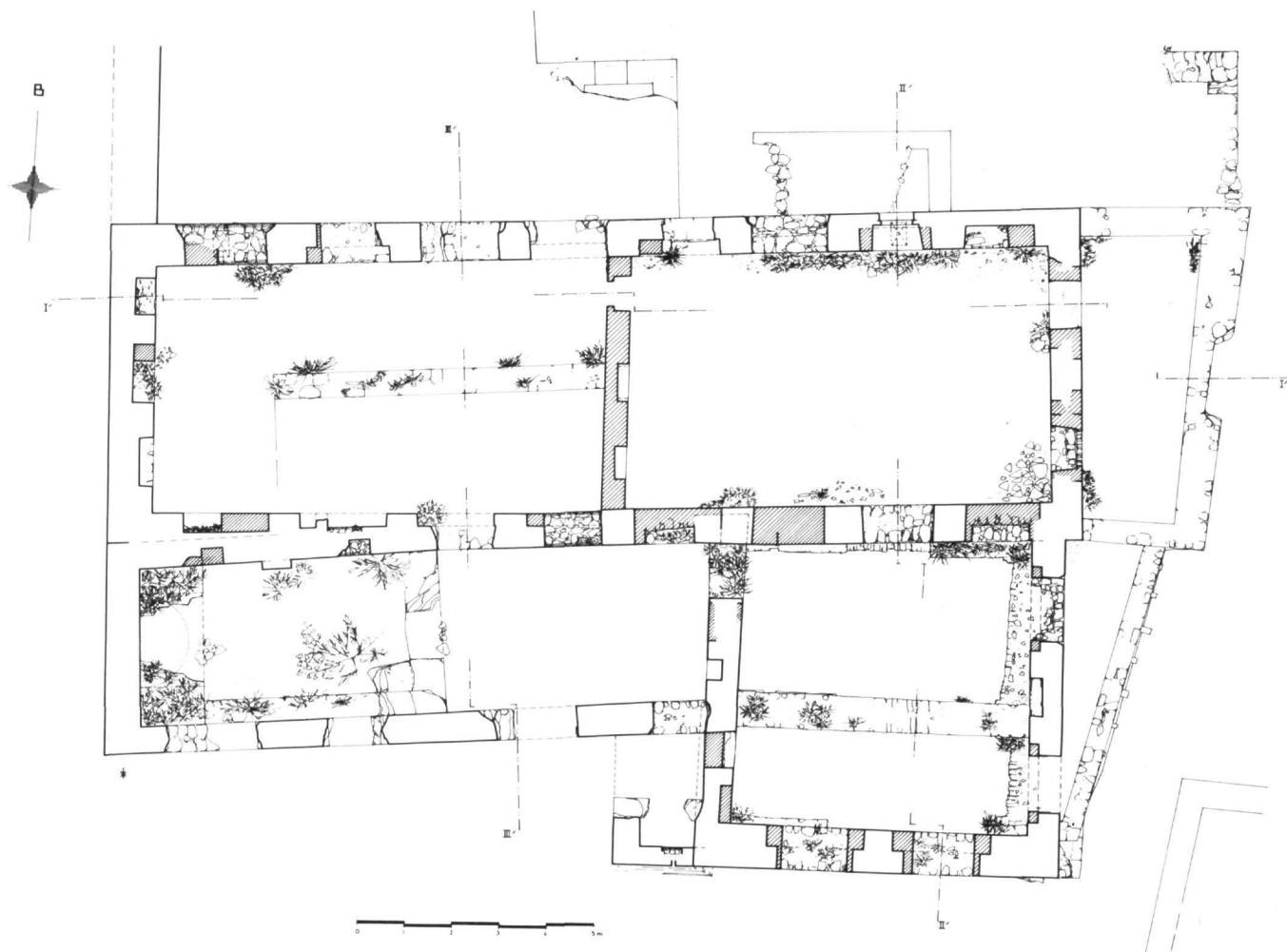

πρόχειρα λαξευμένους, ἐναλλάξ μὲ μία πλίνθο, καὶ τοὺς ὑπόλοιποι βάθος ἀπὸ ἀργολιθοδομῇ πού καλύπτεται ἀπὸ παχύ κονίαμα. Δύο τόξα τοῦ βόρειου τοίχου ἔχουν ὁπές γιὰ καπνοδόχο, ἀλλὰ μόνο τοῦ δυτικότερου εἶναι σύγχρονη μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ τόξου¹¹. Τὰ τόξα τοῦ τοίχου αὐτοῦ ἔκλειναν πρὸς τὰ ἔξω, ἐν ὧν ἡ ἐν μέρει. Ὅσα μόνον ἀπέναντι ἀπὸ τὴ σκάλα ἀνόδου δὲν φαίνεται νὰ εἶχε ἀρχικὰ καθόλου προεξοχές. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν ἡ κύρια καὶ μᾶλλον ἡ μοναδικὴ εἴσοδος πρὸς τὴν αἵθουσα καὶ πρὸς τὴν τρίτην στάθμην (Εἰκ. 18).

Τά δύο τόξα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἦταν καί τά ἀνοίγματα μέ τά ὁποῖα ἐπικοινωνοῦσε ἡ αἶθουσα μέ τόν ἐξώστη. Διαφέρουν ἀπό τά ὑπόλοιπα ἀνοίγματα, ὅπως διαφέρει ἀπό τούς ὑπόλοιπους τοίχους ὁλόκλη-

Εἰκ. 15. Σπίτι τοῦ Λάσκαρη. Αὐτοτελές σπίτι δυτικά. Ὁ ἄλλοτε ἐξωτερικὸς τοῖχος.

Εἰκ. 16. Σπίτι τοῦ Λάσκαρη. Τρίτη στάθμη. Κάτοψη.

ρη ή επιμελημένη πρόσοψη με τήν πλινθοπερίκλειστη τοιχοποιία σέ σχεδόν ισόδομο σύστημα¹². Μόνο στο νότιο τμήμα του συγκροτήματος, στίς γωνίες, βρίσκουμε τόν ίδιο τρόπο κατασκευής (Εικ. 4). *Υπάρχει πιθανότητα, αν τό συγκρότημα στέγαζε κάποιον άνώτατο αξιωματούχο, ή επιμέλεια στην πρόσοψη καί τόν ήλιακό νά σχετίζεται μέ μία ειδική λειτουργία του έξώστη. Τό κάπως άκανόνιστο σχήμα του οφείλεται στο γεγονός ότι ο ανατολικός τοίχος της αίθουσας, ο όποιος κατασκευάστηκε έτσι ώστε νά ορθογωνίζει τό σχήμα της, κάτι πού διευκόλυνε τήν κατασκευή της ξύλινης στέγης, δέν είναι παράλληλος πρός τόν ανατολικό τοίχο του¹³. Στη χαμηλότερη στάθμη ο ανατολικός τοίχος είναι άκόμη πιό λοξός καί έγινε μία προσπάθεια νά ισιώσει κάπως πιό ψηλά μέ τή σταδιακή αύξηση της προβολής των φουρουσιών, ή όποία από 0,24 μ. στη βορινή άκρη φθάνει τά 0,635 μ. στη νότια (Εικ. 13, 16 καί 21).

*Η κατασκευή των φουρουσιών είναι άπλή, από μακρείς επάλληλους λίθους, πολύ πρόχειρα λαξευμένους. Είναι όλα τριπλά εκτός από τά δύο κεντρικά πού ήταν διπλά¹⁴ (Εικ. 13). Τά τοξύλλια, μεικτής κατασκευής, έχουν μέτωπο από λαξευτό πώρινο θολίτη πού εναλλάσσεται μέ δύο πλίνθους, ένω τό βάθος τους, όπως καί στά τόξα της αίθουσας, είναι από άργολιθοδομή μέ κονίαμα (Εικ. 19). Για τήν έδρασή τους πάνω στον τοίχο στρωνόταν μία σειρά πλίνθων σέ σχήμα ήμικυκλίου. *Η έδραση πάνω στά φουρούσια γίνεται μέσω μιας πλίνθου μέ λοξή προεξοχή, πάνω στην όποία θά πρέπει νά είχαν στηριχθεί οί θολότυποι κατά τήν κατασκευή των τοξυλλίων. Τό κλειδί των τοξυλλίων φθάνει σέ τέτοιο ύψος, ώστε τό δάπεδο του έξώστη δέν θά μπορούσε νά είναι ενιαίο καί θά έμενε όπωςδήποτε κάποιο σκαλί ή φαρδύ στηθαίο¹⁵.

Πρός τό κέντρο του τοίχου παρατηρείται μία μεταβολή του ύψους των φουρουσιών καί τά κεντρικά αποτελούνται από δύο μόνο λίθους. *Ο *Ορλάνδος απέδιδε τή μείωση στο ότι τό κλειδί του έξωτερικού τόξου ήταν τοποθετημένο πολύ ψηλά¹⁶. *Αν όμως τά φουρούσια είχαν κατασκευασθεί συγχρόνως μέ τό τόξο, θά είχαν φροντίσει κατά τήν κατασκευή νά τοποθετήσουν τό κλειδί στο κατάλληλο ύψος. Στο σχέδιο της πρόσοψης ο *Ορλάνδος τοποθετεί τά κεντρικά φουρούσια ψηλότερα από τούς θολίτες του τόξου¹⁷. Πιό προσεκτική παρατήρηση της κατασκευής δείχνει ότι τά τέσσερα κεντρικά φουρούσια βρίσκονται στο ίδιο ακριβώς ύψος μέ τούς θολίτες του τόξου, οί όποιοι χρειάστηκε νά αφαιρεθούν έντελώς για τήν τοποθέτηση των φουρουσιών (Εικ. 22, πρβλ. καί Εικ. 2-3). *Αλλά καί τά άμέσως επόμενα φουρούσια χαντρώθηκαν πάνω στο τόξο, χωρίς όμως μεγάλη καταστροφή (Εικ. 13, 21). Δέν είναι τυχαίο, επομένως, ότι τά άκραία τοξύλλια καί φουρούσια σώζονται άκέραια, ένω τό κεντρικό

κομμάτι παρουσιάζει εικόνα καταστροφής, τά τοξύλλια έχουν καταρρεύσει, τά φουρούσια είναι κομμένα, τό τόξο έχει ρωγμές καί ο τοίχος είναι πρόχειρα κλεισμένος (Εικ. 1, 13, 21).

*Η προσθήκη των φουρουσιών καί των τοξυλλίων στον ανατολικό τοίχο μέ τό έξωτερικό τόξο καί τό σύνθετο άνοιγμα έγινε σέ τέτοιο ύψος, ώστε ή στάθμη των τοξυλλίων νά πλησιάσει όσο ήταν δυνατό τή στάθμη του δαπέδου της αίθουσας καί του έξώστη. Τά φουρούσια χαντρώθηκαν ακριβώς πάνω στο τόξο καί ή επέμβαση τραυμάτισε τήν κατασκευή. Τμήμα του τοίχου κατέρρευσε κάποια στιγμή καί κλείστηκε μέ μία κατασκευή διαφορετικής αντίληψης από τήν άρχική.

*Ο έξώστης συνεχιζόταν καί στο νότιο τμήμα του σπιτιού μπροστά από μία δεύτερη αίθουσα. Τό σχήμα του, πού σήμερα είναι έντελώς τριγωνικό, πρέπει νά ήταν τραπεζοειδές άρχικά, γιατί καί έδω υπήρχαν τοξύλλια καί φουρούσια, λίγα από τά όποια, σέ πολύ κακή κατάσταση, σώζονται άκόμη (Εικ. 6).

Είναι μάλλον άπίθανο νά ακολουθοῦσε ανατολικά σέ ευθεία γραμμή τό όριο του βορινού ήλιακού. Στην περίπτωση αυτή ή προεξοχή θά ξεπερνούσε τό 1.50 μ. καί τά υπάρχοντα υπολείμματα των φουρουσιών δέν δικαιολογούν μία τόσο μεγάλη προεξοχή¹⁸.

Πρός τόν έξώστη βλέπει μία τετράγωνη αίθουσα μέ διαστάσεις 6×6 μ., πού επικοινωνεί μέ τή μεγάλη αίθουσα μέσω τριών τόξων. Οί δύο έξωτερικοί τοίχοι

11. *Η μετασκευή είναι εμφανής στο μέτωπο του δεύτερου τόξου από δεξιά, βλ. Εικ. 17. *Ο Βελένης (Velenis, δ.π., εικ. 3b, σ. 231, 234) παρατήρησε τήν ύπαρξη της άρχικής καπνοδόχου.

12. Κανένα άλλο σπίτι του Μυστρά, εκτός ίσως από τή γωνία του πύργου του άρχοντικού Α' (*Ορλάνδος, δ.π., σ. 82 καί εικ. 85, σ. 93), δέν έχει στην πρόσοψη λαξευτή τοιχοποιία καί πλινθοπερίκλειστο σύστημα. *Ο *Ορλάνδος στο κέντρο της πρόσοψης του σπιτιού του Λάσκαρη σχεδίασε μία τριπλή τυφλή κόγχη (δ.π., εικ. 100, σ. 110 καί εικ. 102, σ. 112). Τήν ύπαρξη του στρογγυλού φεγγίτη παρατήρησαν καί ο George (Εικ. 3) καί ο Βελένης (δ.π., εικ. 4b, σ. 233 καί 233-235).

13. *Ο *Ορλάνδος απέδωσε τή μή παραλληλία στην προσπάθεια να δημιουργηθεί, στην τρίτη στάθμη, μεγαλύτερο μέτωπο προς τήν αύρα πού έρχεται από τό Λακωνικό κόλπο (δ.π., σ. 109, 110).

14. Στο σχέδιο του George, Εικ. 3, τά δύο κεντρικά φαίνονται μονά καί τά επόμενα δύο διπλά.

15. Αυτό δημιουργεί πολλά έρωτηματικά σχετικά μέ τό πόσο αναγκαία ήταν ή προσθήκη φουρουσιών καί μήπως ή χρήση τους στο Μυστρά ακολούθησε κάποιο συρμό καί είναι μορφοκρατικό στοιχείο.

16. *Ο.π., σ. 112.

17. *Ο.π., εικ. 100, σ. 110 καί εικ. 102, σ. 112.

18. Λόγω της ύπαρξης του ήλιακού στην τρίτη στάθμη, ή νοτιοανατολική γωνία στη στάθμη αυτή δέν βρίσκεται στην ίδια κατακόρυφο μέ τίς χαμηλότερες στάθμες (βλ. Εικ. 4).

της αίθουσας έχουν επίσης τοξωτά ανοίγματα, που αλλοιώθηκαν πολύ κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας¹⁹ (Εικ. 23). Στο δυτικό τοίχο, παρά τις αλλοιώσεις, είναι εμφανής η προσπάθεια να ενσωματωθούν τα στοιχεία των παλαιότερων κτισμάτων και, ίσως, να δημιουργηθεί και εδώ ο ρυθμός των τόξων με επεμβάσεις και προσαρμογές στα υπάρχοντα ανοίγματα.

Η σκάλα για την τρίτη στάθμη βρίσκεται περίπου στην ίδια θέση με την αρχική. Το πλατύσκαλό της εξυπηρετεί και την έρειπωμένη πτέρυγα προς Β., που δεν φαίνεται να είχε είσοδο από άλλου και για τό λόγο αυτό θα πρέπει να δεχθούμε ότι αποτελούσε μέρος του συγκροτήματος. Δεν θα ταίριαζε στο κάπως επίσημο ύφος του σπιτιού να μοιράζεται τό πλατύσκαλό του με ένα άλλο, ασήμαντο σπίτι. Στην περίπτωση αυτή ίσως τό τζάκι —για τό όποιο είχε άφεθεί καπνοδόχος στο δυτικότερο τόξο της μεγάλης αίθουσας— να έβλεπε προς την πτέρυγα αυτή, που θα πρέπει να εξυπηρετούσε βοηθητικές λειτουργίες. Τό γεγονός ότι δεν φαίνεται να υπήρχε έσωτερική σκάλα συνηγορεί στο να δεχθούμε ότι τό συγκρότημα περιλάμβανε όπωσδήποτε κάποια αύλη. Θά ήταν άπίθανο ή δεύτερη και ή τρίτη στάθμη να επικοινωνούσαν μόνο μέσω των κοινόχρηστων χώρων του οικισμού²⁰.

19. Είχαν άποκτήσει φεγγίτες, όπως και τό σπίτι του Φραγγόπουλου, βλ. Εικ. 28-30. Πρβλ. 'Ορλάνδος, ό.π., εικ. 70, σ. 32.

20. Πρβλ. Millet, Mistra, εικ. 5.5, όπου παρουσιάζεται μία ανάλογη περίπτωση με αύλη. Ίσως σε νεότερη εποχή να είχε κατασκευασθεί έσωτερική σκάλα στο χώρο του μικρού προσκτίσματος προς Ν.

Είκ. 17. Σπίτι του Λάσκαρη. Τρίτη στάθμη. Τόξα του βόρειου τοίχου, κοντά στη βορειοανατολική γωνία

Είκ. 18. Σπίτι του Λάσκαρη. Τρίτη στάθμη. Τόξα του βόρειου τοίχου, κοντά στη βορειοδυτική γωνία, τό μεσαίο από τα όποια ήταν ίσως ή είσοδος

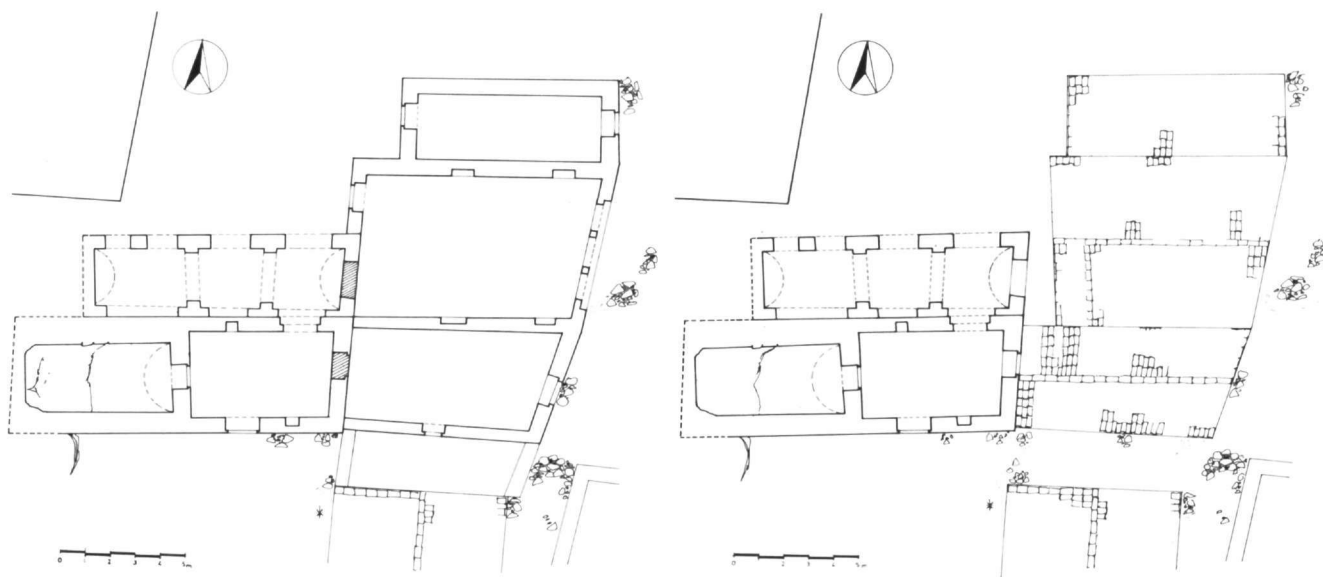
Είκ. 19. Σπίτι του Λάσκαρη. Λεπτομέρεια της κατασκευής ενός από τα τοξύλλια του ήλιακού

Είκ. 20. Σπίτι του Λάσκαρη. Τρίτη στάθμη. 'Ο ανατολικός τοίχος από μέσα

Είκ. 21. Σπίτι του Λάσκαρη. Τοξύλλια καί φουρούσια στη νότια γωνία του ήλιακού (φωτ. 1973)

Είκ. 22. Σπίτι του Λάσκαρη. Λεπτομέρεια της έδρασης ενός από τα φουρούσια του ήλιακού, πάνω στο τόξο της πρόσ-ψης

Είκ. 23. Σπίτι του Λάσκαρη. Τρίτη στάθμη. 'Η νοτιοανατολική γωνία

Εικ. 24-25. Σπίτι του Λάσκαρη. Κατόψεις της δεύτερης στάθμης: α. Φάσεις 1 και 2, β. Φάση 3

ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΕΣ ΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ

Από την ανάλυση πού προηγήθηκε είναι φανερό ότι τό βόρειο τμήμα με τόν ήλιακό δέν υπήρξε τό ἀρχικό κτίσμα τοῦ συγκροτήματος. Ἡ ἀνάπτυξη φαίνεται νά ἀκολουθῇ τήν ἐξῆς πορεία²¹:

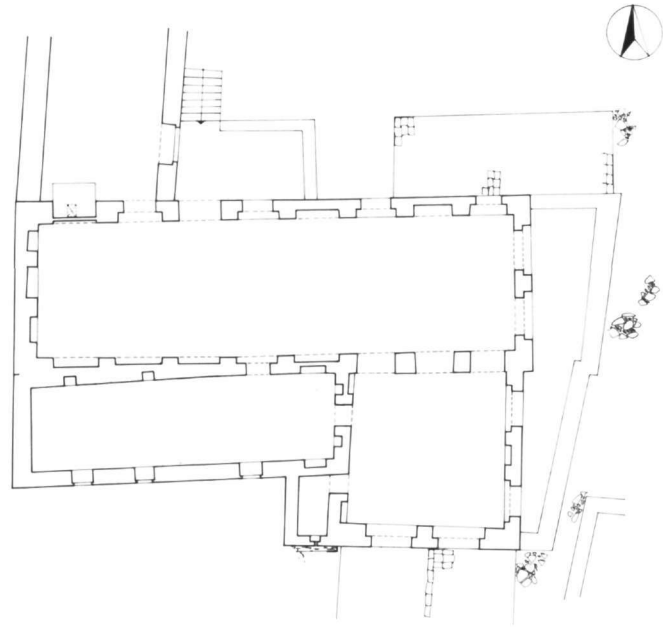
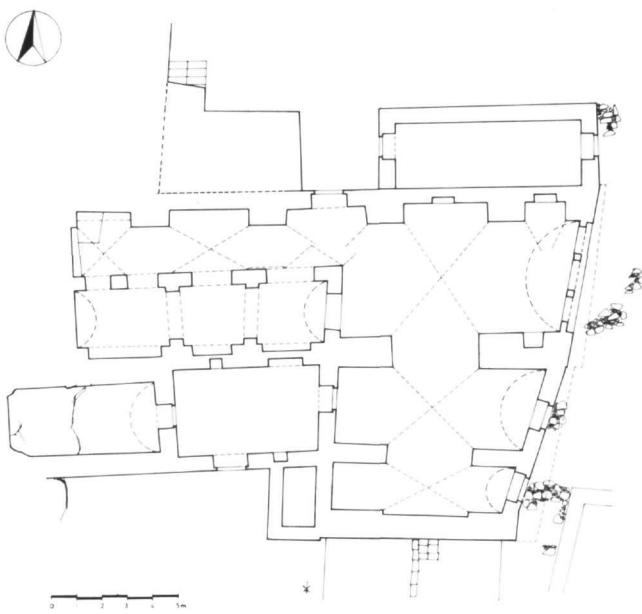
1. Πάνω σ' ἓνα δρόμο τοῦ Μυστρᾶ υπήρχε μιά σειρά ἀπό μονώροφα κτίσματα, ἴσως μαγαζιά ἢ ἐργαστήρια. Ἐνα στενό διαβατικό ἀνάμεσά τους ὁδηγοῦσε σέ μιά διώροφη στενομέτωπη κατοικία τοποθετημένη κάθετα πρὸς τήν κλίση τοῦ ἐδάφους (Εἰκ. 24).
2. Παράλληλα μέ τήν κατοικία χτίστηκε ἓνα θολωτό κτίσμα μέ τοξωτά ἀνοίγματα, τό δῶμα τοῦ ὁποίου χρησίμευε ὡς ἐξώστης τῆς κατοικίας (Εἰκ. 24).
3. Ὅρισμένα ἀπό τά μονώροφα κτίσματα κατά μήκος τοῦ δρόμου ἀναπτύχθηκαν καθ' ὕψος καί ἐκλείσαν μερικά ἀπό τά ἐξωτερικά ἀνοίγματα τῆς κατοικίας καί τῆς ἐπέκτασής της. Στήν πρόσοψη τοῦ ἐνός ἀπό τά πρῶν μονώροφα κτίσματα κατασκευάστηκε μέ ἐπιμέλεια ἓνα μεγάλο τόξο συνδυασμένο μέ ἓνα σύνθετο ἄνοιγμα (Εἰκ. 25).
4. Ὅλα τά κτίσματα συνενώθηκαν σέ ἓνα μεγάλο συγκρότημα. Ἡ σύνδεση στήν πρώτη καί τή δεύτερη στάθμη ἐγίνε μέ σταυροθόλια. Στήν τρίτη στάθμη δημιουργήθηκαν δύο μεγάλες αἰθουσες καί ἓνας διπλός ήλιακός μέ τοξύλλια. Μιά πτέρυγα πρὸς Β. περιέλαβε ὁρισμένους βοηθητικούς χώρους, ὅπως τό μαγειρεῖο. Τό συγκρότημα ἐκλείνει μέ κάποια αὐλή πρὸς ΒΑ. καί περιλάμβανε καί ἄλλα προσκτίσματα (Εἰκ. 26-27).
5. Κατά τήν τουρκοκρατία ἐγιναν σημαντικές ἄλλα-

γές, τά ἴχνη τῶν ὁποίων διασώζονται καί θά πρέπει νά ἀποτελέσουν ἀντικείμενο ἰδιαίτερης μελέτης.

ΣΥΓΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στό Μυστρᾶ, ἀπό ὅ,τι εἶναι γνωστό, τό συγγενέστερο κτίσμα πρὸς τό σπίτι τοῦ Λάσκαρη εἶναι τό λεγόμενο σπίτι τοῦ Φραγγόπουλου²² (Εἰκ. 28-30). Πολύ ἀπλούστερο, εἶναι ἓνα ἐπίμηκες ὀρθογώνιο κτίσμα, πού ὑψώνεται σέ τρεῖς στάθμες, ἢ χαμηλότερη ἀπό τίς ὁποῖες εἶναι ἡ στέρνα. Ἡ μεσαία καλύπτεται μέ σταυροθόλια πού πατοῦν σέ πεσσούς καί ἡ ἀνώτερη εἶναι μιά μεγάλων διαστάσεων (5×15 μ. περίπου) ἐνιαῖα αἴθουσα μέ τοξοστοιχίες στίς δύο μακριές καί τήν πίσω στενή πλευρά της. Ὁ ήλιακός προεξέχει πρὸς τή θέα μέ σειρά τοξυλλίων καί φουρουσιῶν πολύ ἐπιμελημένων. Σέ ἀντίθεση μέ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Λάσκαρη ὁ ἐξωτερικός τοίχος πρὸς τόν ήλιακό εἶναι ἐντελῶς πρόχειρα κατασκευασμένος καί τά ἀνοίγματα νεότερα. Ὅπως καί σήμερα ἔτσι καί σέ ὅλες τίς παλαιότερες ἀπεικονίσεις τοῦ σπιτιοῦ διακρίνονται ἄρμοι στό σημεῖο συνάντησης τοῦ τοίχου αὐτοῦ μέ τούς δύο μακρεῖς κάθετους τοίχους. Οἱ ἄρμοι αὐτοί δείχνουν ὅτι κάποτε κόπηκαν οἱ γωνίες τοῦ σπιτιοῦ καί κόντυναν οἱ μακρεῖς τοίχοι. Ὁ τοίχος πρὸς τή θέα ξαναχτίστηκε πιό μέσα. Εἶναι πιθανόν στοῦ Φραγγόπουλου ὁ ἐξωτερικός τοίχος νά ὑψωνόταν ἀρχικά πάνω στά τοξύλλια χωρίς νά ὑπάρχει ήλιακός²³.

Θά πρέπει νά καταλήξουμε στό συμπέρασμα ὅτι τό σπίτι τοῦ Φραγγόπουλου χτίστηκε σέ μία φάση καί

Είκ. 26-27. Σπίτι του Λάσκαρη. Κατόψεις της δεύτερης και της τρίτης στάθμης. Φάση 4

περιλάμβανε εξ αρχής τρία χαρακτηριστικά στοιχεία: σταυροθόλια στη χαμηλότερη στάθμη, μεγάλη αίθουσα με τοξοστοιχίες ψηλά και φουρούσια και τοξύλλια στην πρόσοψη, δηλαδή τά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την τέταρτη φάση του σπιτιού του Λάσκαρη.

Ο Όρλάνδος συνδέει την πτέρυγα Ε των παλατιών του Μυστρά με τό Τεκφούρ Σεράι ή ανάκτορο του Πορφυρογέννητου της Κωνσταντινουπόλεως. Όμως, η σχέση των δύο μνημείων περιορίζεται στο σχήμα της κάτοψης και την ύπαρξη μεγάλης αίθουσας²⁴ (Είκ. 31).

Η σύγκριση του ανακτόρου της Πρωτεύουσας με τό σπίτι του Λάσκαρη έχει, αντίθετα, ενδιαφέρον. Η επιφάνεια των δύο κτιρίων δεν διαφέρει πολύ, αν και η μεγάλη αίθουσα στο Τεκφούρ Σεράι, λόγω του πλάτους και του ύψους της, δημιουργεί την εντύπωση ότι τό κτίριο είναι πολύ μεγαλύτερης κλίμακας. Και τά δύο κτίρια έχουν ενσωματώσει παλαιότερα κομμάτια, και τά δύο έχουν χαμηλότερα σταυροθόλια και ψηλότερα αίθουσες με τοξοστοιχίες, και στην πρόσοψη του σπιτιού του Λάσκαρη βρίσκουμε έναν άποηχο της διακοσμητικής διάθεσης που κυριαρχεί στις προσόψεις του κωνσταντινουπολίτικου μνημείου²⁵. Εξάλλου, και στά δύο βρίσκουμε άκανόνιστου σχήματος εξώστες με τοξύλλια και φουρούσια. Οί διαφορές είναι πολλές, ανάμεσά τους τό γενικό σχήμα της κάτοψης του Τεκφούρ Σεράι, ή έσωτερική σκάλα και οί διακοσμητικές ζώνες στις προσόψεις. Ειδικά αυτά τά στοιχεία τά συναντούμε στο ανάκτορο του Νυμφαίου²⁶. Αν και η σχέση με τό σπίτι του Λάσκαρη φαίνεται κάπως πιο μακρινή, δεν θά πρέπει νά παραβλέψουμε

ότι είχε σταυροθόλια και μεγάλη αίθουσα, πιθανόν με τοξοστοιχίες. Η σχέση λοιπόν της διάταξης που συναντούμε κατά την τέταρτη φάση του σπιτιού του Λάσκαρη με δύο από τά ελάχιστα σωζόμενα μή έκκλησιαστικά μνημεία των παλαιολόγειων χρόνων που σχετίζονται με τούς αυτοκρατορικούς κύκλους, είναι άναμφισβήτητη.

Η χρήση των σταυροθολίων για την ανάπτυξη της κάτοψης, που είναι τόσο χαρακτηριστική της παλαιολό-

21. Μερικά στοιχεία στά σχέδια άποκατάστασης είναι ένδεικτικά (Είκ. 32-34). Ο άκριβέστερος προσδιορισμός τους άπαιτεί άνασκαφική έρευνα.

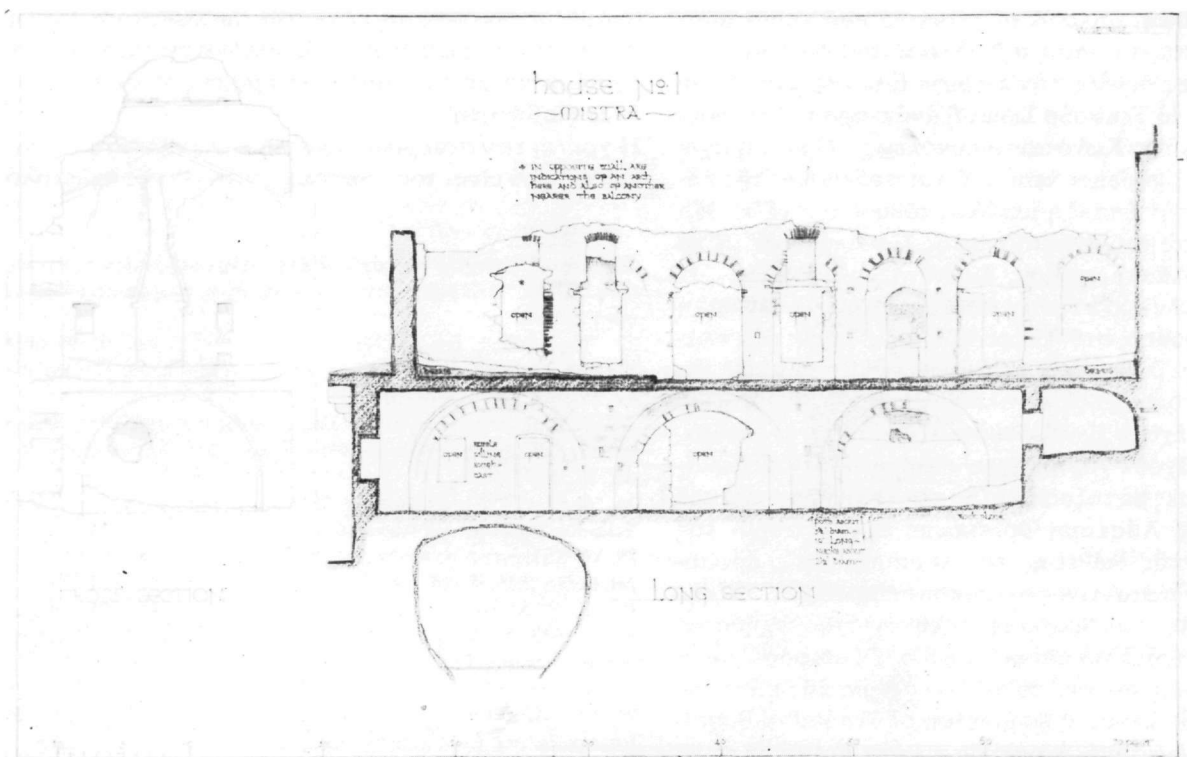
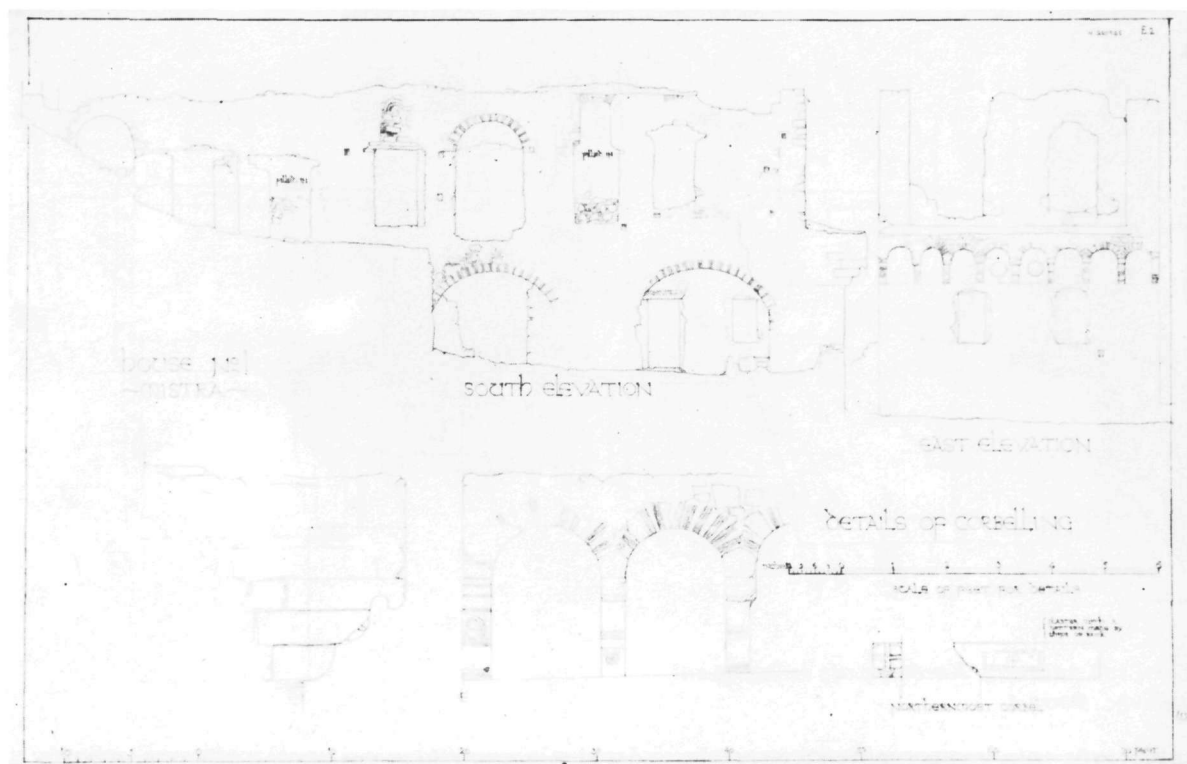
22. Όρλάνδος, ό.π., σ. 106-109, είκ. 61, σ. 73 και είκ. 98-99, σ. 107-108. Orlandos, ό.π., είκ. 2, 10. Struck, ό.π., σ. 111, και είκ. 49. Millet, Mistra, είκ. 13.5.

23. Ό Όρλάνδος, ό.π., σ. 109, βασιζόμενος στο σχέδιο του Struck, υποστήριξε ότι είχε τοξωτά ανοίγματα που κατέρρευσαν (πρβλ. ό.π., είκ. 61, σ. 73).

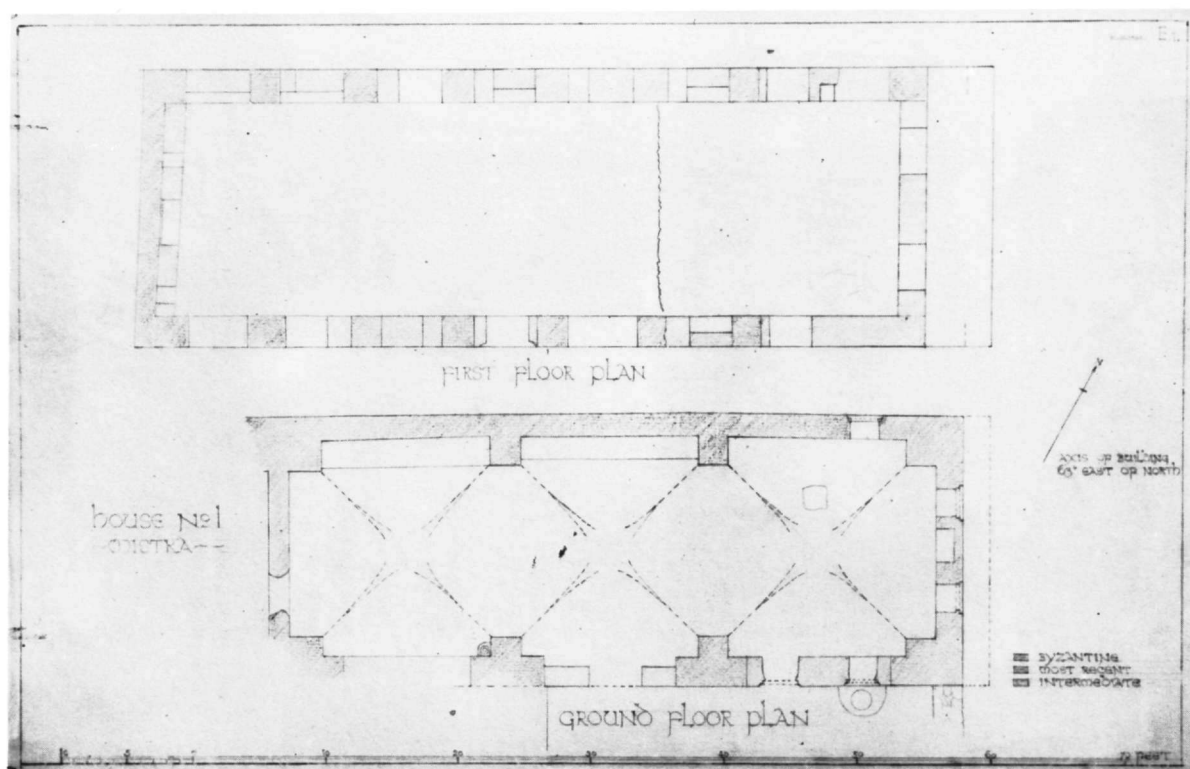
24. Ό.π., σ. 50-51. Βλ. όμως σ. 75, όπου συγκρίνει τά τοξύλλια του Τεκφούρ Σεράι με του Λάσκαρη.

25. W. Salzenberg, Alt-christliche Baudenkmäle von Konstantinopel, Berlin 1855, σ. 124-128 και πίνακες XXXVI-XXXVII. B. Meyer-Plath - A. M. Schneider, Die Landmauer von Konstantinopel, II, Berlin 1943, σ. 95-100. W. Müller-Wiener, Bildlexikon zur Topographie Istanbuls, Tübingen 1978, σ. 244-247. C. Mango, Byzantine Architecture, New York 1976, σ. 275-277.

26. S. Eyice, Le palais byzantin de Nymphaion près d'Izmir, XI. Internationaler Byzantinisten Kongress, München 1958, Akten, σ. 150-153, είκ. XXVI-XXIX. T. Kirilova-Kirova, Un Palazzo ed una casa di età tardobizantina in Asia Minore, FelRav 3-4 (1972), σ. 275-295. H. Buchwald, Lascarid Architecture, JÖB 28 (1979), σ. 263-268, είκ. 1-3.

Είκ. 28-30. Σπίτι του Φραγγόπουλου. 'Αποτύπωση του Walter S. George μεταξύ του 1906 και του 1915

γειας αρχιτεκτονικής της Κωνσταντινουπόλεως, ενισχύει την άποψη ότι η συνένωση των μικρότερων κτισμάτων και η δημιουργία ενός συγκροτήματος με αίθουσες μεγάλοπρεπες θά πρέπει να αποδοθεί στην παρουσία στο Μυστρά κάποιου αξιωματούχου που είχε άμεση σχέση με την Πρωτεύουσα²⁷.

Όσον αφορά τα παλαιότερα κτίσματα του συγκροτήματος του Λάσκαρη, υπάρχουν δύο που ξεχωρίζουν και ανάγονται σε γνωστούς τύπους. Τό στενομέτωπο, μακρόστενο διώροφο σπίτι και τό τετράγωνο κτίσμα με τό μεγάλο τόξο και τό σύνθετο άνοιγμα στην πρόσοψη. Ό τύπος του στενομέτωπου σπιτιού είναι πολύ διαδεδομένος και ανάλογα παραδείγματα βρίσκουμε όχι μόνο στο Μυστρά, αλλά και σε πολλά άλλα μέρη, όπως στη γειτονική Μονεμβασία²⁸. Ό τύπος αυτός δέν είναι διαδεδομένος στο Γεράκι, παρά τό γεγονός ότι ή έντύπωση που δίνουν τά σπίτια του Γερακιού είναι ότι μοιάζουν με του Μυστρά²⁹ (Εικ. 35). Άν εξαιρέσουμε όμως κάποια συνάφεια στην τοιχοποιία και τά κονιάματα, τά ελάχιστων διαστάσεων, αρχικά με μονόριχτες στέγες και σχεδόν πρωτόγονα σπίτια στο Γεράκι δέν έχουν καμιά σχέση με του Μυστρά.

Ένα πολύ αξιόλογο δείγμα του τύπου του τετράγωνου κτίσματος σώζεται στην Καρύταινα³⁰. Η συγγένεια στη διαμόρφωση της πρόσοψης με την τρίτη φάση του σπιτιού του Λάσκαρη είναι μεγάλη. Άλλο ανάλογο παράδειγμα υπάρχει στο Λογγανίκο³¹. Στόν ίδιο τό Μυστρά εκτός από τό λεγόμενο Παλατάκι βρίσκουμε

και άλλα παραδείγματα, ένα από τά όποια είχε δύο στάθμες, ήταν ξυλόστεγο και είχε ισόγειο θολωτό και όροφο με τόξο στην πρόσοψη, μέσα στο όποιο διαμορφώνονταν τρία ανοίγματα³².

Η ανάλυση που προηγήθηκε άποσαφήνισε τή διάκρι-

27. P. L. Vocotopoulos, The Role of Constantinopolitan Architecture during the Middle and Late Byzantine Period, XVI. Internationaler Byzantinistenkongress, Wien 1985, Akten, 1/2, σ. 555.

28. Α. Γ. Καλλιγᾶς - Χ. Α. Καλλιγᾶ, Μονεμβασία, Ἀθήνα 1986, σ. 15-16, 33.

29. Γιά τό κάστρο του Γερακιού βλ. R. Traquair, Laconia I. Mediaeval Fortresses, BSA 12 (1905-1906), σ. 262-270 και Α. Bon, La Morée Franque, Paris 1969, σ. 594-598, 642-645 με τήν παλαιότερη βιβλιογραφία. Καμιά μελέτη δέν έχει δημοσιευθεῖ γιά τά σπίτια. Η έμπεριστατωμένη μελέτη των Ρ. Χριστοδουλόπουλου και Ἀν. - Μ. Σιμάτου, που παρουσιάστηκε ως διάλεξη στη Σχολή Ἀρχιτεκτόνων του ΕΜΠ στίς 19-2-1987, προσφέρει πολλά και ενδιαφέροντα στοιχεία.

30. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, Ἀπό τή βυζαντινή Καρύταινα, Πελοποννησιακά 16 (1985-86), σ. 145-163, εικ. 4-19. Θά έπρεπε νά παρατηρήσει κανείς όμως ότι τό κτίσμα ίσως περιλαμβάνει περισσότερες από μία φάσεις, ότι οί τοίχοι ίσως δέν συναντώνται υπό έντελῶς ὀρθή γωνία και ότι ὅπωςδήποτε ὑπῆρχε ξύλινο δάπεδο στη στάθμη εισόδου και ότι ή σπάνια συναντώμενη πολύπλοκη ὀργάνωση στην έσωτερική ἐπικοινωνία έχει έντελῶς ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η ὑπαρξη της ένδιάμεσης στάθμης θά έπρεπε νά ληφθεῖ υπόψη μαζί με μερικές ακόμη λεπτομέρειες στην ἀναπαράσταση του σύνθετου έξωτερικού ανοίγματος.

31. Bourgas, ὁ.π., εικ. 15, σ. 21.

32. Ὁρλάνδος, ὁ.π., εικ. 54, σ. 65, εικ. 75α, σ. 86, σ. 93-102 και εικ. 85-91.

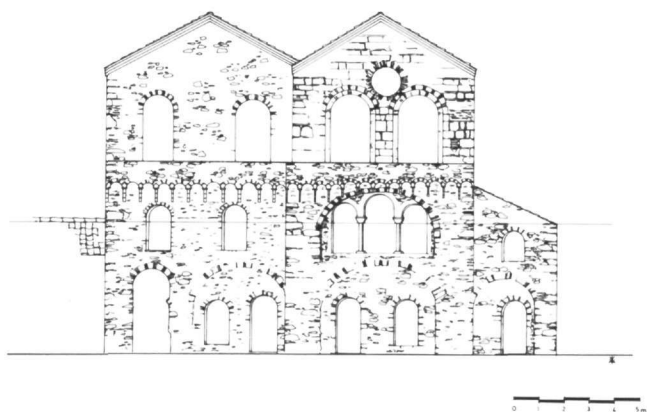

Είκ. 31. Τεκφούρ Σεράι Κωνσταντινουπόλεως. Τό έσωτερικό

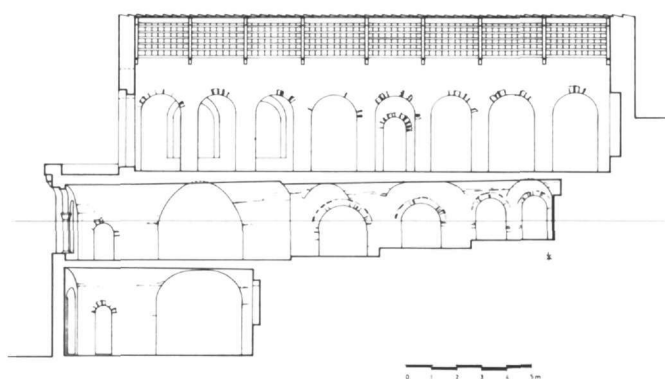
ση τών επί μέρους τμημάτων του συγκροτήματος πού ονομάζεται σπίτι του Λάσκαρη καί πού ή κλίμακά του συναγωνίζεται τήν κλίμακα τών παλαιότερων τμημάτων τών παλατιών του Μυστρά, υπάρχουν όμως πλευρές τής αρχιτεκτονικής του ιστορίας, όπως ή χρονολόγησή του καί ή εξακρίβωση τής λειτουργίας τών χώρων, πού δέν είναι δυνατό νά φωτισθούν χωρίς συστηματικές ανασκαφές: "Αν γιά τή χρονολόγηση καταφύγει κανείς σέ υποθέσεις, οί παλαιότερες φάσεις δέν

είναι εύκολο νά προσδιορισθούν πιά συγκεκριμένα, λόγω τής διάδοσης τών δύο χαρακτηριστικών τύπων που περιλαμβάνουν. Μόνο γιά τήν τέταρτη φάση, πού σχετίζεται μέ τό Τεκφούρ Σεράι, θά μπορούσε νά προταθεί τό πρώτο μισό του 14ου αιώνα³³.

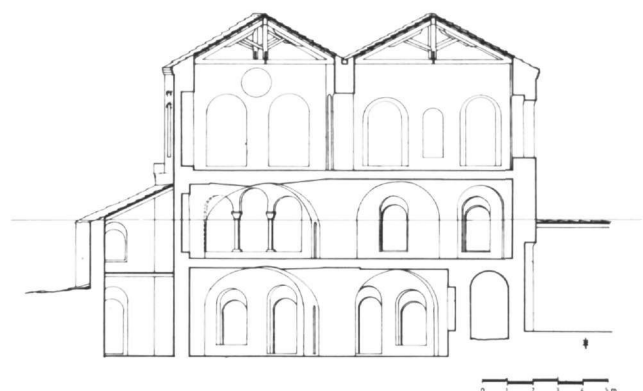
Η θαυμάσια θέα από τόν ήλιακό του Λάσκαρη δέν διαφέρει πολύ από τών άλλων σπιτιών του Μυστρά, ή κλίμακά του όμως τό ξεχωρίζει από τά περισσότερα, δεδομένου ότι ή μόνη μεγαλύτερη αίθουσα βρίσκεται

Είκ. 32. Σπίτι του Λάσκαρη. Ἡ ὄψη κατά τήν τέταρτη φάση σέ ἀποκατάσταση

Είκ. 33. Σπίτι του Λάσκαρη. Τομή κατά μήκος κατά τήν τέταρτη φάση, σέ ἀποκατάσταση

Είκ. 34. Σπίτι του Λάσκαρη. Ἐγκάρσια τομή κατά τήν τέταρτη φάση, σέ ἀποκατάσταση

Είκ. 35. Κατόψεις σπιτιῶν στό Γεράκι.

στήν πτέρυγα Ε τῶν παλατιῶν. Ἄν ἡ παράδοση πού συνδέει τό συγκρότημα μέ τήν οἰκογένεια Λάσκαρη δέν εἶναι αὐθαίρετη, θά ἦταν πολύ ἐλκυστικό νά συσχετίσει κανεῖς τήν εἰσαγωγή στό Μυστρά τῶν κωνσταντινουπολίτικης καλαισθησίας στοιχείων, ὅπως τά σταυροθόλια, οἱ τοξοστοιχίες καί τά μπαλκόνια μέ τά φουρούσια, στήν παρουσία, ἀκριβῶς πρὶν ἀπό τά μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα καί τήν ἔλευση τῶν δεσποτῶν, μιᾶς προσωπικότητας στενά συνδεδεμένης μέ τοὺς αὐτοκρατορικούς κύκλους, τοῦ Ἀλεξίου Λάσκαρη Μετοχίτη Παλαιολόγου, κυβερνήτη τῆς βυζαντινῆς Πελοποννήσου³⁴.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ. ΚΑΛΛΙΓΑΣ
ΧΑΡΙΣ Α. ΚΑΛΛΙΓΑ

33. Χ. Θ. Μπούρας, Μαθήματα Ἱστορίας τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, Β', Ἀθήναι 1975, σ. 253. Meyer-Plath - Schneider, ὁ.π., σ. 95 κ.ἑ. R. Krautheimer, Early Christian and Byzantine Architecture, Harmondsworth 1965, σ. 309.

34. D. A. Zakynthinos, Le Despotat grec de Morée, I, London 1975, σ. 335. Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, ἔκδ. E. Trapp - R. Walther - H. V. Beyer, Wien 1976 κ.ἑ., ἀριθ. 17977.

SUMMARY

THE LASCARIS HOUSE AT MYSTRAS

Close examination of the house attributed by local tradition to 'Lascaris' reveals that the ruin described by Orlandos is only part of a large complex that gradually evolved from several smaller structures which are still discernible. These were: a row of single-storey buildings, possibly shops or workshops, fronting the west side of the street, and behind and above them a long two-storey house on an east-west axis with a later, vaulted, single-storey addition to its north. A second storey was added to some of the roadside houses, including the square house immediately in front of this later addition, whose first-floor front wall contained a three-light window surrounded by a large decorative arch. The upper floor of these front houses was level with the ground floor of the two-storey house behind. In the fourth phase all these buildings were joined together to form the existing three-level complex. Cross-vaults were constructed over the 'shops' on the lowest level and another series of cross-vaults was built on top of them, hemming in the ground floor of the two-storey house on its east and north sides, behind the arched façade of the square house, to form the floor for the third level. Two large intercommunicating rooms were built on top of these cross-vaults: a square one (6×6 m) to the east of the upper floor of the two-storey house and a long one (5×19 m) to the north. Entrance to the long room was from a courtyard to its north. A separate wing, presumably containing service rooms, bordered the western side of the courtyard. Excavation will be needed to determine the precise limits of the service wing, and indeed of the ruins as a whole. The large rooms opened on to a long terrace looking out over the street and the

breathtaking view beyond. Part of the terrace was supported by a series of vaults resting on rough-hewn stone corbels. The level of the large upper rooms was such that the corbels cut into the arch of the second-level façade, possibly causing the subsequent collapse of the fine triple window below it and necessitating the construction of the massive supporting wall that is still standing, pierced by two rectangular windows. More alterations were made later by the Turks, but further research is needed on these.

The building complex has many features in common with the so-called Frangopoulos House at Mystras and the Tekfur Serai in Constantinople, and also with the palace at Nymphaion. The use of cross-vaults, which is characteristic of Palaeologan architecture in Constantinople, suggests that the complex may have been built by an important dignitary having close ties with the capital, probably in the first half of the fourteenth century. If the local tradition is not completely unfounded, this person could be Alexios Lascaris Metochites Palaeologos, Governor of the Byzantine territory in the Peloponnese before the establishment of the Despotate. The square two-storey house with the arched front bears similarities to other houses at Mystras and also at Longanikos, and strongly resembles one at Karytaina. The two-storey rectangular type of house is common in the wider area: it is to be found at Monemvasia, among other places, but not at Geraki, where, even though the masonry resembles that of Mystras, the house types are different.

ALEXANDER G. CALLIGAS
HARIS A. CALLIGAS